

**Ю. Крисюк,**

кандидат юридичних наук, доцент,  
доцент кафедри теорії та історії держави і права  
Волинського національного університету імені Лесі Українки

## ІНТЕРСУБ'ЕКТИВНІСТЬ ЯК ПРОВІДНА ІДЕЯ ПОСТКЛАСИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

Сучасна посткласична філософія формує посткласичний тип раціональності, який забезпечує опанування складних систем, що саморозвиваються, виробляє відмінні від класичних і некласичних ідеали й норми науковості та відрізняється типом рефлексії над ціннісноцільовими структурами досліджень, які інкорпоровані в комплекс філософсько-світоглядних основ науки та забезпечують обґрунтування наукових картин світу і нормативних структур відповідної історичної епохи. Посткласична філософія права формує нове уявлення про право, котре значно відрізняється від «класичного». Об'єктивізм замінюється інтерсуб'єктивізмом; безсуб'єктивність юридичного нормативізму трансформується в людиноцентризм; контекстуалізація, історична та соціокультурна обумовленість права чи релятивізм приходять на зміну універсалізму; конструйованість правової реальності як механізм її відтворення, замінює статичність права. Всі потенційно невичерпні модуси буття права містять внутрішню основу – правову комунікацію, змістом якої виступає діалогічність. Все це являє собою більш адекватну картину правової реальності. Посткласична філософія права наполягає на тому, що право – творіння рук і розуму людини, соціалізованої у певній правовій культурі. Саме тому актуальне чи фактично існуюче право принципово недосконале – далеке від ідеалу – і піддається перманентним трансформаціям.

Правова реальність посткласичної філософії проявляється у наступних положеннях: 1) право не є саме по собі певною мірою, гармонією, що існує як даність у природі речей; право твориться (конструюється) людьми, хоч і не довільним чином; 2) право обумовлено історичним та соціокультурним контекстом; воно не існує у «чистому вигляді», поза чи без соціальності; 3) право – багатогранний, потенційно невичерпний у своїх зовнішніх проявах феномен; існування права складається насамперед із комбінації людей, їх дій, знаків, ментальних образів, смислів та значень, матеріальних предметів, процесу інтерпретації людей, їх дій та предметів. Людиноспрямованість, знаковість і практична орієнтованість – головні модуси буття права з точки зору постметафізичного мислення. Підґрунтям цих модусів буття права виступають правова комунікація та діалог як зміст соціальності. Філософія права в епоху постметафізики покликана здійснювати рефлексію – ставити питання, які не мають остаточної відповіді (принаймні єдино правильної) щодо всієї правової реальності, права, його підстав, включаючи самі питання про право, а не лише про його окремі аспекти буття. Одночасно філософські основи науки включають також ідеї та принципи, які забезпечують евристику пошуку. Виходячи з такого трактування філософії, можна дійти висновку, що філософія права – це «верхній»



щабель юриспруденції, який задає способи онтологічного, гносеологічного і аксіологічного обґрунтування права. Необхідно зауважити, що таке обґрунтування неможливе без участі всіх трьох рівнів науки – філософського, теоретичного та емпіричного.

На думку канадського філософа Б. Мелкевіка, філософія права відрізняється від будь-якого підходу до права у рамках позитивістських конструкцій, від будь-якого іншого підходу, який має справу з правом чи іншим феноменом, що належить до царства права, як науковим об'єктом, як це розуміється в антропології права, соціології права та історії права. На противагу цим правовим наукам, які можуть бути оцінені відповідно до дескриптивних критеріїв, філософія права має право як об'єкт думки. Таким чином, філософія права залишається фундаментально-універсальною за своєю будовою [1; с. 74].

Отже, філософія права задає наукову евристику – формулювання робочих гіпотез, що конструюють напрямки наукових досліджень права. До онтологічних аспектів філософії права належить, з-поміж іншого, визначення ролі та значення права у суспільстві. При цьому відбувається «аксіологізація» онтології – включення до обґрунтування права вчення про цінності. Онтологічна проблематика філософії права передбачає також розробку питань взаємозв'язку юридичної науки та соціальної практики. Ці питання включають, по-перше, адаптацію соціокультурних факторів стосовно юриспруденції (у тому числі формулювання соціального замовлення для юридичної науки та практики) і, по-друге, вироблення критеріїв оцінки юридичної практики, тобто розробку питань ефективності права, що поєднується з встановленням значення правової реальності в суспільстві.

Таким чином, філософія права – це онтологічне, гносеологічне та аксіологічне обґрунтування права філософ-

ськими методами (яке визначає, що є право, які його сутність й значення в суспільстві, яке соціальне замовлення та критерії оцінки юридичної практики, предмет юридичної науки, критерії її науковості та методи наукового пізнання правових явищ), що являє собою «верхній» щабель юридичної науки, який забезпечує взаємодію філософії з правознавством.

Поняття «інтерсуб'єктивність» яскраво виражає одну з найважливіших особливостей як соціальної філософії загалом, так і філософії права зокрема кінця ХХ початку ХХІ ст. Саме з поняттям інтерсуб'єктивності багато в чому пов'язаний новий образ соціальної реальності, характерний для сучасної філософії. Витоки цього поняття сягають трансцендентальної феноменології Е. Гуссерля. Його подальший розвиток пов'язаний з іменами таких філософів, як М. Хайдеггер, Х. Г. Гадамер, Х. Ортега-і-Гассет, М. Шелер, Ж. П. Сартр, Р. Марсель, М. Мерло-Понті, П. Рікер та ін.

На думку С. І. Максимова інтерсуб'єктивність – головна відмінність посткласичного праворозуміння. Він стверджує: «Онтологічною основою права виступає міжсуб'єктна взаємодія, але не як деяка субстанціальна реальність, а як його ідеально-смиловий аспект, коли спільне існування людей загрожує обернутися свавіллям, а тому містить момент належності для обмеження останнього. Тому правова онтологія виявляється онтологією інтерсуб'єктивності, а «першореальністю» права виступає сенс права, який полягає у певній належності» [2; с. 26]. Поняття інтерсуб'єктивності покликане подолати поділ на суб'єкт та об'єкт, характерний для класичної філософії та для класичного суспільствознавства в цілому. Інтерсуб'єктивність заснована на уявленні про особливий тип реальності, що складається внаслідок людських (суспільних) відносин. У своїх витоках ця реальність є взаємодією «Я» та «Іншого». «Життєвий світ... – пише



відомий сучасний послідовник феноменології А. Шютц, – не є моїм приватним. До нього належать й інші, як тіла й об'єкти мого досвіду, так і «alter ego», тобто суб'єктивності, наділені такою самою активністю, як і я» [3; с. 125].

Теорія права не може надати єдиного вірний опис та пояснення правової реальності єдиним вірним способом, оскільки право не є об'єктивно існуючою реальністю, а інтерсуб'єктивною. Будь-який підхід теорії права дозволяє описати лише деякі прояви права як явища багатогранного за принципом додатковості. Інтерсуб'єктивна концепція права взаємозумовила вибір методології його дослідження, яка у правознавстві посткласичної парадигми має соціогуманітарний характер, а право стало характеризуватись легальністю, легітимністю, ефективністю, динамізмом, а також гнучкістю, взаємодією (комунікативністю) та затребуваністю правового регулювання. Право не може (та й не повинно) існувати без взаємодії різних соціальних груп та окремих індивідів. Оскільки така взаємодія зумовлює комунікацію та діяльність як один із способів існування права. Формальне право у його ціннісному та інструментальному значенні має бути необхідним, корисним та визнаним у суспільстві. Цей фактор визнаності (легітимності) прихильниками комунікативної теорії права вказується в якості визначального. Важливу обставиною в інтерсуб'єктивній правовій теорії визнають взаємозалежність суб'єкта правосвідомості, змісту права і правозастосування. Цілком очевидно, що правосвідомість впливає на правоутворення і правотворчість як нормативну, так і судову. У цьому випадку правова воля опосередковується інтелектуально-вольовою діяльністю. Роль правосвідомості, правосприйняття, правової культури, а також соціальної активності та доброчесності суб'єктів, що впливають на правоутворення, стає явищем

правової реальності, тією детермінантою, яка найчастіше в юридичних дослідженнях залишається другою. Сьогодні під інтерсуб'єктивністю розуміється спільність установок, поглядів, світоглядних орієнтацій як основа соціальної інтеграції; узагальнений досвід, властивість досвіду виходити поза межі суб'єктивних особливостей та особистісних ситуацій; поняття на позначення феноменів, загальнозначущих для багатьох суб'єктів [4; с. 98].

На сучасному етапі постнекласичної картини світу, що характеризується особливими явищами, системоутворюючими факторами стають суб'єкти та їх взаємодії: здатність функціонувати в середовищі, що змінюється, трансцендувати, переходячи на нові рівні розвитку, – все це властивості діяльності, яка здійснюється у взаємодії соціальних суб'єктів. До цих особливих явищ належать легалізація суб'єктних реальностей через рефлексію (кожен суб'єкт рефлексує середовище, себе та інших суб'єктів індивідуально, інтерпретуючи це по-своєму, переводячи у свою власну реальність) і відкрита комунікативна раціональність (егоцентризм змінюється установкою на комунікативність, породжуючи нову синергетичну якість). Включаючись до комунікативного процесу, люди у тій чи іншій формі демонструють один одному певні фрагменти своєї суб'єктивної реальності. Тим не менш, внутрішній світ кожної людини не заданий спочатку в готовому вигляді. Він формується лише у процесі спілкування, під впливом конкретних умов ситуації, у якій це спілкування здійснюється. Відбувається нескінченний пошук самого себе в контактах з іншим, у сфері між «моєю свідомістю» та «дискурсом Іншого» (несвідомим), між усім випадковим і непередбачуваним, що людина знаходить у собі, аналізуючи свої межі, та свідомістю іншої людини, буттям в цілому. Людина виходить за межі



всіх інших істот і навіть самої себе, постійно доповнює, «добудовує» світ, що її оточує, та свій власний світ. Беручи участь у загальному процесі творчості, суб'єкт здатний відчутти соціальний простір, в який він занурений.

Отже, можна стверджувати, що у самому принципі інтерсуб'єктивності смисли не розчиняються у свідомості суб'єкта чи зовнішньому соціальному світі, а розкриваються у взаємодії (комунікації) суб'єктів. Ми пізнаємо світ, знайомимось з людьми, із самими собою завдяки тому, що охоплені мовою і можемо говорити, тобто відбувається процес соціальної інтеракції – «розмова чи поведінка, за допомогою якої два або більше індивіда безпосередньо спілкуються один з одним». В інтерсуб'єктивному світі джерелом суб'єктивності стає не трансцендентальне «Я», а трансцендентальне «Ми». Таким чином в сучасному трактуванні інтерсуб'єктивні структури соціального досвіду суб'єктів забезпечують можливість взаєморозуміння та лежать в основі комунікації.

Основна ідея посткласичної соціокультурної антропології права полягає у «олюдненні» правової реальності. Будь-який соціальний інститут і процес існує через ментальні та поведінкові практики людей. Саме люди їх конструюють і наповнюють змістом, який полягає у соціальних уявленнях, значеннях і смислах, що приписуються цьому інституту (процесу), та у діях, якими інститут (процес) відтворюється. Водночас будь-яка людина соціалізована культурним контекстом, і тому зміст правової реальності зумовлено правовою культурою, яка розуміється в якості знакового опосередкування (осмислення і означення) всього, що оточує людину. Інтерсуб'єктивність спростовує основну дихотомію класичної соціальної філософії – об'єктивне/суб'єктивне – і тим самим формуює

відмінний від класичного вимір права. Об'єктивність конструюється людьми, їхніми соціальними уявленнями, опосередкованими історичним та соціокультурним контекстом. Інтерсуб'єктивність свідчить про те, що право – соціальне явище, що опосередковує і одночасно включає міжособистісні взаємозв'язки та взаємодії. Однак в наслідок цього постає проблема розуміння суспільства чи соціальності як основи всіх явищ і процесів, досліджуваних суспільствознавством. «Немає такої речі, як суспільство, – стверджувала свого часу М. Тетчер, – а є окремі чоловіки, жінки та їхні сім'ї» [5; с. 15]. Справді, сьогодні поняття «суспільство», що раніше здавалося самоочевидною даністю, стало одним із найбільш проблематичних у соціальній філософії, соціології й в усіх соціальних науках. Проблема соціальних структур, колективних утворень, спосіб їхнього буття – одна з найгостріших у соціальній філософії. При цьому від способу її вирішення залежить відповідь на питання щодо буття права, держави, норми права, правового інституту. Чи мають загальноправові категорії (норма права, правовідносини, правопорушення та ін.) власне об'єктивне буття? Яким чином, у якій (чи яких) формах вони існують? Це одне з найважливіших і найскладніших питань філософії права, яке, як і інші філософські питання, немає єдиного (чи єдино вірного) рішення.

Для регулятивних теорій центром є ті синергетичні закономірності розвитку соціуму, у яких порядок, що самоорганізується, згодом деформується, а правове регулювання суспільних відносин спрямовано на недопущення конфліктів. У свою чергу дане правове регулювання має не провокувати конфлікти, а бути лише регулятором, який самоорганізований порядок підкріпив державним примусом. Досягнення компро-



місу в системі права дає можливість уникнути правових дефектів або усунути протиріччя та дисбаланс інтересів. Однією з основних особливостей конкурентних ситуацій є те, що вони актуальні та бажані для спроб вчинити дію, яка також доречна для когось іншого, й той інший бажає запобігти цій дії [6; с. 206]. У конкурентній ситуації суб'єкти мають кожен свій (взаємовиключний) інтерес, але для отримання одного й того ж дефіцитного блага. Компроміс дає можливість урегулювання правовідносин. Вносячи впорядкованість у правові стани, він може сприяти недопущенню виникнення конфлікту. Компроміс виступає засобом урегулювання реалізації інтересів, сприяє самоорганізації системи. Однак при встановленні компромісного становища важливою є якість, ступінь поступки, коли є межа, при переході через яку певний легітимний інтерес, що реалізується через право, не буде забезпечений, що може призвести до соціально шкідливих наслідків.

Виходить, що однією з форм соціально-правової взаємодії є компроміс, наслідком якого у праві є домовленість, що ґрунтується на взаємних поступках сторін. Інтереси ж, навіть легальні, можуть не знаходити повністю своєї реалізації, тому і встановлюється певна міра їх реалізації, певне обмеження свобод та реалізації інтересів, засноване на усвідомленні моральної потреби, яку можна виразити юридичним терміном «суспільна необхідність». Визначаючи її природу, слід визнати її наслідком синергетичних властивостей системи суспільства при встановленні порядку. У контексті синергетичної інтерпретації можна стверджувати, що складноорганізовані системи мають тенденцію розпадатися, досягаючи піку свого розвитку. Так утворюється філософська діалектична дихотомія: уста-леність виростає із неусталеності, у результаті неусталеності, адже

народження нового структурного утворення є наслідком випадковості. Усталеність, зрештою, перетворюється на неусталеність. Цей факт обов'язково необхідно враховувати, досліджуючи систему, задаючи їй певні параметри розвитку та середовище функціонування. Для цього потрібно враховувати ще одне надзвичайно важливе поняття для описання самої системи – поняття соціальної ентропії [7; с. 31].

З огляду на суспільну необхідність (якщо така дійсно є) підстави обмеження свобод та інтересів у результаті соціально-правової комунікації є легальними, оскільки підкріплюються моральною свободою більшої частини суспільства. Компроміс, який може бути досягнутий для визначення напрямів та способів правового впливу та правового регулювання, може поєднувати обмежувальний та заохочувальний вплив, не викликаючи суттєвих збурень та накопичення ентропії у суспільстві як середовищі впливу права.

Важливою методологічною основою формування та вдосконалення різних правових систем є пропорційність, яка виявляється у пошуку справедливого (розумного) співвідношення інтересів суб'єктів права, рівноваги між ними, коли має місце конкуренція відповідних інтересів або їх конфлікт. У певному сенсі рівновага умовна, оскільки йдеться про врівноважування та визначення пріоритету цінностей, закладених у соціальних інтересах, які неможливо виміряти. Пріоритет однієї цінності також є умовним у зв'язку з тим, що обмеження іншої може бути наслідком компромісу, без якого відповідну рівновагу можна було шукати нескінченно. Тому якоюсь цінністю необхідно поступитися. Сучасне розуміння сутності пропорційності як динамічного правового засобу полягає у такому співвідношенні інтересів, у якому умовний пріоритет приватних чи суспільних інтересів має легітимні



цілі і виправданий їх значенням у конкретній ситуації.

Виникаючі негативні форми соціальної взаємодії, їх врегулювання, поряд із конструктивними формами, покладені в основу виникнення права, правоутворення та правового регулювання. Важливою обставиною для правового впливу є соціально-правова мотивація на дотримання загальноприйнятих правил, обумовлена ступенем моральної свободи окремих суб'єктів, або правовим конформізмом як системоутворюючою властивістю, якими визначається суспільна необхідність як підстава легітимного компромісу. Він закладений у розуміння справедливості в суспільстві, становить сенс обмежень легітимних інтересів і реалізації законних інтересів, здійснення суб'єктивних прав і свобод. Ця властивість, покладена в основу обмеження свободи реалізації індивідуальних інтересів та створює базу для механізму врівноваження інтересів у правоутворенні, правовому регулюванні і правореалізації.

Цінність права у суспільстві, як регулятора відносин, полягає у визначеності, яка обумовлена його обов'язковістю. Своєю чергою прийняття права як блага соціумом залежить від «адекватності» його відображення у правових засобах та від його «адекватності» встановлених ним (правом) обмежень, обумовлених суспільною необхідністю. Закономірностями розвитку соціуму, як динамічної системи, що самоорганізується в результаті різних форм соціальної взаємодії, зумовлюється легітимація даних обмежень і прийняття так званої «суспільної необхідності». Рівновагу інтересів та її поняття можна визначити через співвідношення інтересів, у якому умовний пріоритет буде віддано чи то приватним, чи то публічним інтересам, але на користь інтересу, який має легітимні цілі (суспільні, загальні та загальнови-

знані) та виправданий їх значенням у конкретній ситуації.

Вищевикладене дає підстави зробити висновок, що об'єктивність правових інститутів, явищ і процесів у посткласичній парадигмі не заперечується, але переосмислюється як інтерсуб'єктивність. Посткласична філософія права продукує нове уявлення стосовно права, в основі якого лежить інтерсуб'єктивістський підхід. Правова реальність, з позицій посткласичної парадигми, – 1) це людина (соціальні групи), яка соціалізована у певній правовій культурі, що конструює правову систему; 2) знакові форми, що закріплюють зразки належної (у широкому розумінні, включаючи міру забороненої та дозволеної поведінки) та опосередковують життєдіяльність людини; 3) дії людини (її поведінкова та ментальна активність) щодо відтворення правової системи; 4) зовнішні фактори, що зумовлюють селективний вибір людини. Правова культура проводить соціалізацію людини – носія статусу суб'єкта права та включає його до механізму відтворення системи права. Тим самим інтерсуб'єктивність акцентує увагу на динамічності та процесуальності замість статичності права.

*У сучасній філософії формується посткласичний тип раціональності, новий варіант філософського дискурсу, філософії права. Посткласична філософія права визнає потенційну невичерпність, відсутність єдиного референта у будь-якого складного соціального явища чи процесу, зокрема права. Роль філософії права у постметафізичну епоху полягає у аналізі ірраціональної сторони права. Філософія права являє собою «верхній» щабель юриспруденції, який задає способи онтологічного, гносеологічного та аксіологічного обґрунтування права.*



Філософія права задає наукову евристику, формулює найбільш абстрактні правові поняття, формує юридичну картину світу, визначає предмет юриспруденції та її методологію. Одночасно філософія права виробляє критерії науковості юридичного знання та оцінки практики.

Посткласична філософія права формує нове уявлення про право, в якому об'єктивізм замінюється інтерсуб'єктивністю. Інтерсуб'єктивність передбачає виявлення юридичних практик, якими відтворюється правова реальність. Саме практики утворюють зміст юридичної догми та дозволяють показати механізм правової інституціоналізації. У юридичних практиках відбувається перетин особистісних інтенцій (потреб, інтересів, цілей) з вимогами інституцій. Дія (а значить – і буття) права – це поведінка та ментальні (психічні) активності людей, що взаємодоповнюють та взаємозумовлюють один одного як ідеальне значення і персональний зміст доповнює практичну дію та її результат. Значення інтерсуб'єктивності стосовно юриспруденції полягає в тому, що право існує тільки в тому випадку, якщо воно (його знаковий вираз) діє, тобто перетворюється на правове життя людей – носіїв правових статусів.

**Ключові слова:** ентропія, інтерсуб'єктивність, легітимність, об'єктивізм, право, правова реальність, правосвідомість, синергетика, філософія права.

**Krysiuk Yu. Intersubjectivity as the leading idea of postclassical philosophy of law**

*In modern philosophy, a post-classical type of rationality, a new version of philosophical discourse, philosophy of law is being formed. Postclassical philosophy recognizes the potential inexhaustibility, the absence of a single referent in any*

*complex social phenomenon or process, law in particular.*

*The role of philosophy of law in the post-metaphysical era is to analyze the irrational side of law. The philosophy of law represents the “upper” level of jurisprudence, which sets the methods of ontological, epistemological and axiological justification of law. Philosophy of law sets scientific heuristics, formulates the most abstract legal concepts, forms a legal picture of the world, defines the subject of jurisprudence and its methodology. At the same time, philosophy of law produces criteria for the scientificity of legal knowledge and assessment of practice. Post-classical philosophy of law forms a new conception of law in which objectivism is replaced by intersubjectivity. Intersubjectivity involves the identification of legal practices that reproduce legal reality.*

*It is practices that form the content of legal dogma and allow us to show the mechanism of legal institutionalization. In legal practices, there is an intersection of personal intentions (needs, interests, goals) with the requirements of institutions. The action (and hence the existence) of law is the behavior and mental (psychic) activities of people, which complement and determine each other as an ideal meaning and personal meaning complements the practical action and its result. The meaning of intersubjectivity in relation to jurisprudence is that law exists only if it (its symbolic expression) acts, i.e. turns into the legal life of people – bearers of legal status.*

**Key words:** entropy, intersubjectivity, legitimacy, objectivism, law, legal reality, legal awareness, synergy, philosophy of law.

**Література**

1. Мелкевік Б. Поняття права та сучасна філософська рефлексія. Філософія права і загальна теорія права. 2012. № 2. С. 73–83.



2. Максимов С. І. Концепція правової реальності. *Право України*. 2013. № 4. С. 22–50.

3. Schutz A. *Phenomenology and the Social Sciences. Phenomenology and Sociology*. Th. Luckman. Penguin. 1978. 390 p.

4. Велика українська енциклопедія. Тематичний словник гасел з напрямку «Філософські науки» (філософія, логіка, етика, естетика) / Укладачі: Арістова А. В., Шліхта І. В.; за заг. ред. д. і. н., проф. Киридон А. М. К.: Державна

наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2019. 256 с.

5. Urry J. *Sociology Beyond Societies : Mobilities for the Twenty-First Century*. London: Routledge, 2000. 255 p.

6. MacCallum Gerald C. *Legislative Intent And Other Essays on Law, Politics, and Morality*. Published by University Of Wisconsin Press, Madison, 1993. 277 p.

7. Крисюк Ю. Синергетична інтерпретація соціального порядку. *Право України*. 2005. № 7. С. 30–33.

